№ 106 ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 11 1897 ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 11 № 106

ՔՍԱՆՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվան 6 րուբ. Առանձին համարները 7 կոպէկով.

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցէն. Тифлисъ, Редакція «Мшакъ». կամ Tiflis, Rédaction «Mschak». Տելեֆօն № 253.

ՄՇԱԿ

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ.

Տելեֆօն № 253.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ընդհանուր և պարտադիր ուսում. Զարկի պատճառներից մէկը.—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Ցնորքներ «հայկական ցնորքների» մասին. Նոր կարգադրութիւն. Մատենագրութիւն. Հայոց Թատրօն. Նամակ Ղազախի գաւառից. Նամակ խմբագրութեան. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Վերջին տեղեկութիւններ. Նամակ Ռումինիայից. Արտաքին լուրեր.—ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.—ԲՕՐՍԱ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Եւրօպական գրականութիւնից.

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԵՒ ՊԱՐՏԱԴԻՐ ՈՒՍՈՒՄ

Թէ նախկին վիճակագրութիւնները և թէ վերջին միօրեայ ժողովրդագրութիւնը անհերքելի կերպով ապացուցին, որ եւրոպական ոչ մի երկիր այնքան յետ չէ մնացել կրթութեան և նոյն իսկ հասարակ գրագիտութեան կողմից, ինչպէս Ռուսաստանը: Նոյն իսկ Եապօնիան, որ մի քառորդ դար առաջ կատարեալ ասիական անշարժ և խաւար երկրի պատկեր էր ներկայացնում, այսօր անհամեմատ բարձր է Ռուսաստանից կրթական ասպարէզում: Սակայն լայնատարած, բազմացեղ և բազմալեզու Ռուսաստանը, իբրև դեռ երիտասարդ, չը մշակված և ահագին ապագայ ունեցող երկիր, գրագէտ, կրթված, ուսումնական և մասնագէտ անձանց ահագին կարիք ունի: Իսկ այդ կարիքին գոհացում տալու միջոցները, բարձր, միջնակարգ և տարրական ուսումնարանները այնքան քիչ են, համեմատելով կայսրութեան ազգաբնակութեան քանակութեան հետ, որ կեանքի մէջ ամեն մի քայլում կարիք է զգացվում անպատճառ մի հնար գտնել՝ այդ աննկանոն վիճակին վերջ դնելու համար:

Կայսրութեան զանազան մասերը և հեռաւոր անկիւններից ամեն գաւառութեան և ցեղի հազարաւոր պատանիներ դիմում են մայրաքաղաքները՝ յագեցնելու իրանց ուսման ծարաւը: Բայց հազարից հազիւ հարիւրը, ուրեմն ցանկացողների հազիւ 10%-ը հիւրընկալութիւն է գտնում, իսկ 90%-ի առաջ գիտութեան տաճարի դռները փակվում են տեղ չը լինելու պատճառով: Եւ այդ շարունակվում է անընդհատ, ամեն տարի, ուրեմն ամեն տարի երկիրը զրկվում է բարձր ուսում ստացած քաղաքացիների մի ահագին քանակութիւնից: Նոյնը կարելի է ասել և սկզբնական, գրագիտական կրթութեան մասին: Կեանքը իր անողոք պահանջներով ամեն րոպէ ստիպում է քաղաքացուն և գիւղացուն, հարուստին և աղքատին ձգտել դէպի ուսում, գոնէ գրագէտ լինել, բայց ժողովրդական դպրոցների թիւը այնքան սահմանափակ է, որ ամբողջ կայսրութեան մէջ չը կայ մի նահանգ, ուր գոնէ ազգաբնակութեան կէսը հասարակ գրագէտ լինի: Միւս կողմից երկրի ընդհանուր կուլտուրական և նոյն իսկ անտեսական զարգացումը չափազանց դանդաղ է ընթանում զանազան ցեղերի և ազգերի մէջ դարերով կուտակված վնասակար նախապաշարմունքների և սնոտիապաշտութիւնների պատճառով, որոնք կարող են անհետանալ միայն ուսման և կրթութեան զէնքով:

Ուսման և կրթութեան պակասութիւնից առաջ եկած չարիքի առաջն առնելու միակ միջոցն է՝ դիմել այն զէնքին, որին դիմել է քաղաքակրթված Եւրոպան, այն է ուսումը ընդհանուր և պարտադիր անել: Այդ զէնքին դիմեց Ասիայի անմատչելի երկիրներից մէկը—Եապօնիան և ստացաւ ամենափայլուն հետեանք: Դեռ եօթանասնական թուականներում, Տօլստօյի մինիստրութեան օրով, ընդհանուր ուսման ծրագիր մշակելու խնդիրը հերթական հարց էր դարձել ներքին գործերի մինիստրութեան մէջ. բայց այն ժամանակ թէ հարկաւոր տեղեկութիւններն էին պակասում այդպիսի մի լուրջ հարց լուծելու համար և թէ նրա կարեւորութեան գաղափարը չէր ընդհանրացած հասարակութեան մէջ: Սակայն ներկայումս այդ գիտակցութիւնը այնքան զարգացած է և պայմանները այնքան տարբեր են, որ ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստրութիւնը այլ ևս չէ կարող և չը պէտք է յետաձգել այդպիսի մի առաջնակարգ խնդրի քննութիւնը և լուծումը:

Եւ մենք մեծ ուրախութեամբ կարդում ենք մայրաքաղաքի լրագիրների մէջ, որ ներկայումս մինիստրութեան մէջ կազմվել է մի յանձնաժողով, որին յանձնված է կայսրութեան մէջ ընդհանուր և պարտադիր ուսում մտցնելու մասին մի ծրագիր մշակել: Ողջունելով մինիստրութեան այդ քայլը, մենք ևս ժամանակի միւս օրգանների հետ կը ցանկանայինք, որ խնդիրը լայն և բազմակողմանի մշակվէր, և որ յանձնաժողովը իր գործունէութեան մէջ ղեկավարվէր այն հիմունքներով, որոնց վրա դրված է ժողովրդական լուսաւորութեան գործը ամբողջ Եւրոպայում:

ԶԱՐԿԻ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԻՑ ՄԷԿԸ

Աւազակութիւնների վերջին դէպքերի ուսումնասիրութիւնը ի միջի այլոց բերում է այն համոզման, որ թուրք պրիստավները, եասաուլները, չափարները և առհասարակ ստորին կարգի ծառայողները ոչ թէ միայն չեն խանգարում աւազակների գործունէութիւնը, այլ համարեա միշտ աջակցում են նրանց: Մեզ համար անախորժ է մեր հարեւան ազգին պատկանող պաշտօնեաների մասին մի այդպիսի կարծիք յայտնել (խօսքը բացառութիւնների մասին չէ), բայց ճշմարտութեան շահը ստիպում է մեզ գործել այդ անախորժ քայլը: Զը մտնենք մանրամասնութիւնների մէջ. դա շատերին յայտնի է: Գուցէ Թուրքը լաւ կը լինի ուրիշ պաշտօնների մէջ, այդ պէտք է փորձել. բայց ադմինիստրացիայի մէջ, այն էլ այն պաշտօնների մէջ, որոնք պէտք է սանձահարեն Թուրքերի աւազակային գործունէութիւնը, նրանք մի կողմից սիրով են տալիս իրանց դաւանակիցներին, միւս կողմից պահում են ազգաբնակութիւնը այն համոզման մէջ, որ բոլոր զեղծումների „ծայրերը թաղնված կը մնան“: Կարելի է այդ պաշտօնները համարձակ տալ ռուսներին, վրացիներին, հայերին, բայց Թուրքերին ոչ, որովհետև նրանք կատարելապէս ի չարը գործ դրեցին կառավարութեան և ազգաբնակութեան վստահութիւնը: Որքան մենք գիտենք, Գանձակի նոր նահանգապետը այդ ուղղութեամբ արդէն քայլեր է անում, և ցանկալի է, որ նոյն ուղղութեամբ գործեն միւս նահանգներում: Մեր հարեւան Թուրքերը եռանդոտ և ընդունակ մարդիկ են. թող նրանք իրանց ոյժերը փորձեն արքունական ուրիշ պաշտօններում, բայց ոչ ադմինիստրացիայի մէջ: Մեր կարծիքով, չարիքի, անվերջ աւազակութիւնների առաջն առնելու միջոցներից մէկն էլ այդ է և պէտք է անպատճառ փորձել այդ միջոցը:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՑՆՈՐՔՆԵՐ «ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՑՆՈՐՔՆԵՐԻ» ՄԱՍԻՆ

«Московскія Вѣдомости» լրագրի № 244-ի մէջ կարդացինք «Армянскія бредни на Кавказѣ» յօդուածի երկրորդ մասը, որի առաջին կտորի մասին մենք մի քանի խօսք գրեցինք «Մշակի» № 102-ի մէջ: Ինչ ասէք որ չը կայ այդ յօդուածի մէջ. ողորմելի Շուշին դուրս է բերված իբրև Մանուկ-Հայաստանի վերածնութեան զօրաւոր գործօն. Էջմիածինը և հայոց ազգի հոգևորականութիւնը՝ իբր ժողովրդական պրօպագանդայի ահագին ֆակտօրներ. հայոց Բարեգործական ընկերութիւնը իբրև վնասակար ուղղութեան նպաստող հիմնարկութիւն՝ «բարեգործութեան դիմակի» տակ. հայոց դպրոցները իբրև ազգասիրութեան քուրա, և հայոց մամուլը՝ իբրև «հայոց գործի» զօրեղ ներշնչող...

Ահա նրա սեփական խօսքերը.

«Բոլոր հայերին ընդհանուր գործի ներշնչողը և հաւատարիմ ծառայողը Թիֆլիսի հայոց մամուլն է, այն է՝ «Մշակ», «Արձագանք» և «Նոր-Դար» հայերէն լեզուով. իսկ ռուսերէն լեզուով՝ «Новое Обозрѣніе» և բուլվարային ու աւելի չափաւոր «Тифлисскій Листокъ»:

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ԵՒՐՕՊԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԻՑ

IV

R. &. Harris, «Letters from Armenia» London
«Նամակներ Հայաստանից», Լօնդօն 1897

—

Այն բազմաթիւ հրատարակութիւնների շարքում, որոնք վերջին 2—3 տարիների ընթացքում երևեցան եւրոպական լեզուներով և յատկապէս անգլիերէն, Կէմբրիջի պրօֆէսօր Հարրիսի և իր կնոջ այս աշխատութիւնն իրաւունք ունի առանձին տեղ գրաւելու, որովհետև այստեղ մանրամասն նկարագրված է այն վիճակը, որ տիրում էր Փոքր-Ասիայի հայաբնակ նահանգներում, կոտորածներից անմիջապէս վերջը: «Բարեկամների մի փոքր շրջանի» բարոյական և դրամական օժանդակութեամբ Հարրիս ամուսինները գնում են կոտորածների վայրը՝ դիտելու համար այնտեղ երկրի բուն վիճակը և ըստ կարելւոյն օգնելու զոհերի թողած թշուառ այրիներին և որբերին: Նրանք՝ իրանց ուղևորութիւնը և կատարած գործերը նկարագրել են մանրամասնաբար իրանց «բարեկամներին» ուղղած նամակներում և ահա այդ նամակներն են, որ Հայաստանի զանազան քաղաքներից ուղարկված, կազմում են գրքի բովանդակութիւնը: Հեղինակն այն մի և նոյն Հարրիսն է, որ այս տարի անգլիերէն թարգմանութեամբ հրատարակեց դոկտոր Լէպսիուսի գերմաներէն «Armenien und Europa» գործը, որի մասին խօսեցինք մեր նախորդ յօդուածում:

Գրքի սկզբում տպված է «մեծ ծերունու» մի համակրական նամակ՝ հեղինակին ուղղված Հօուարդէնի դղեակից 1897 թուականի յունվարի 14-ին, որի մէջ Գլադստօն իր մեծ գոհունակութիւնն է յայտնում այս հրատարակութեան առիթով, որովհետև «ես ապահով եմ—ասում է նա,—որ չափազանց կարեւոր է այս հարցի մասին ամեն հնարաւոր տեղեկութիւններն ի լոյս հանել, մանաւանդ երբ այդ տեղեկութիւններն առաջին ձեռքից են լինում»: Գիրքը պատկերազարդ է. հրատարակված լուսանկարների մէջ աչքի են զարնում՝ «Հայ կիները Մարսուանում», «Ուրֆայի եկեղեցին», որի մէջ 3000 հայ կենդանի այրվեցան, «Ակն քաղաքը կոտորածից յետոյ», «Աբրահամի մզկիթը և նուիրական ձկների լճակը Եդեսիայում» և այլն:—Գրքին կցված է նաև Հայաստանի քարտէզը, որի վրա կարմիր գծով նշանակված են անգլիացի այս մարդասէր զոյգի կատարած ճանապարհորդութեան ուղեցոյցը և անցած քաղաքները: Այս ուղեցոյցից՝ ինչպէս և նամակների բովանդակութիւնից երևում է, որ մեր ճանապարհորդները Փոքր-Ասիա մտել են Միջերկրականի ծովեզերքից, Ալէքսանդրէտտայից և վերադարձել են Կ. Պօլիս, Սև ծովով: Նրանք հանդիպել և մնացել են հետևեալ քաղաքներում, բացի միջանկեալ բազմաթիւ գիւղերից. Ալէքսանդրէտտա, Այնթափ, Բիրէջիկ, Ուրֆա (Եդեսիա), Սեվերէկ, Դիարբէքիր, Մարդին, Մալաթիա, Խարբերդ, Արաբկիր, Ակն, Սեբաստիա, Թօքաթ, Ամասիա, Մարսուան և վերջապէս Սամսօն, նաւահանգիստ Սև ծովի վրա, ուր շոգենաւ են նստել Կ. Պօլիս և այնտեղից Անգլիա դառնալու:

Պրօֆ. Հարրիս իր այս հրատարակութեան մէջ ներփակել է ընդամենը 37 ընդարձակ նամակ, որոնցից մի քանիսը ինքն է գրած, բայց մեծ մասի հեղինակը իր կինն է, միսիօնարուհի տիկին Հէլէն Հարրիս: Առաջին նամակը թուագրված է 1896 մարտ 28, Կ. Պօլիս, իսկ վերջինը Մարսուան 18 նոյեմբեր և Սամսօն 22 նոյեմբեր 1896: Ճանապարհորդ զոյգն իր ամբողջ ուղևորութեան միջոցին անընդհատ յարաբերութեան մէջ է եղել նաև լորդ Ուէստմինստրի նախագահութեան ներքև գտնվող անգլօ-հայկական յանձնաժողովի հետ, որի քարտուղարը և գանձապահը՝ անխոնջ Ատկին յանձնարարել է նրանց Կ. Պօլսի բրիտանական դեսպանատան: Կ. Պօլսում նրանք տեսնվել են օր. Կլարա Բարտընի, ամերիկական «Կարմիր խաչի» ընկերութեան նախագահի հետ, որ այն միջոցին գործակալներ էր ուղարկում Հայաստան, յանուն «Կարմիր խաչի» նիւթապէս և բարոյապէս օգնելու թրքական բարբարոսութեան թշուառ զոհերին... Այս գործակալներից մէկի մայրը, տիկին Մէջըն, որ քրիստոնէական մարդասիրութիւնից դրդված Ամերիկայից եկել, ուղեկցում է եղել իր որդուն, որպէս զի անձամբ ևս կարողանայ խնամել որբացած հայերին, կլիմայի փոփոխութեան և ճանապարհորդութեան անտանելի նեղութիւններին չը դիմանալով՝ հիւանդացել և վախճանվել է Կ. Պօլսում: Քանի քանի հայ մայրերի համար բարի օրինակ կարող էր լինել այս ամերիկացի տիկնոջ ցոյց տուած մեծահոգի անձնուիրութիւնը...:

Հարրիս ամուսինները Կ. Պօլսում ի միջի այլոց այցելել են նաև Իզմիրլեանին, որ այն ժամանակ դեռ հրաժարված չէր պատրիարքութիւնից: Տիկին Հարրիս այսպէս է նկարագրում այս այցելութիւնը. «Պատրիարքը մի ազնուաբարոյ ծերունի է, բայց վերին աստիճանի խոժոռ հայեացքով... Նա շատ ջերմ կերպով գովում էր անգլիական ազգի ցոյց տուած ջանքերը՝ իր թշուառ ժողովուրդը վերականգնելու մասին, բայց չափազանց զարմանում և ցաւում էր քրիստոնեայ ազգերի քաղաքական գործունէութեան վրա: «Ներոնի նման հրէշներ, ասում էր նա, աշխարհը ողողեցին արիւնով, բայց վերջապէս անցան գնացին, իսկ մեր չարչարանքը ոչ դադար ունի, ոչ վերջ...»: Այն հարցման թէ նա համակրում է արդեօք հայերին Թիւրքիայից գաղթեցնելու գաղափարին, որը մի ժամանակ առաջարկում էին ամերիկացի և անգլիացի մարդասէրներ — պատրիարքը պատասխանել է. «Այո, եթէ մենք կարողանայինք ազգովին գաղթել և ոչ թէ ցրվէինք. մենք այնքան ժամանակ միասին ենք ապրած, միասին ենք տանջված. սրանից յետոյ էլ միասին կը մնանք մինչև վերջը, ինչ որ էլ լինի այդ վերջը. ազատ Հայաստան, մի ընդհանուր ազգային բնակատեղի որ և է օտար աշխարհի մէջ, թէ կործանում...»: Իզմիրլեան պատրիարք խորին տպաւորութիւն է թողել իր այցելուների վրա, և «Լէյդի Կըրրի (Պօլսի անգլիական դեսպանի կինը) ասել է յետոյ տիկին Հարրիսին, թէ ինքը Իզմիրլեան սրբազանին սուրբ մարդ է համարում կամ այնպէս է ընդունում, որպէս թէ նա գրեթէ մի առաքեալ լինէր»:

Այս գաղթականութեան խնդրի մասին պրօֆ. Հարրիս պատմում է թէ ինքն Զմիւռնիայում երկարօրէն խօսել է մի հարուստ ամերիկացու հետ, որին ինքը «երկաթուղու թագաւոր» է անուանում: Ամերիկացին խոստացել է ընդունել և բնակեցնել իր հողերում մի քանի հազար հայ, եթէ մէկը յանձն առնէր ուղարկել դրանց մինչև Նիւ-Եօրք: Բոլոր այն ճանապարհորդները, որոնք տեսել են աննկարագրելի խեղճութիւնը, որ տիրում էր հայ ժողովրդի մէջ կոտորածներից անմիջապէս յետոյ և մինչև հիմա, յղացել են այդ «ազգովին գաղթեցնելու» գաղափարը, բայց գործի մեծութեան առջև ստիպված են եղել կանգ առնել: Ինքը՝ հայ ժողովուրդը հասած էր թշուառութեան և յուսահատութեան ծայրը: Բազմաթիւ

Եւ ապա շարունակում է՝

«Մշակ» լրագիրը, իբրև աւելի զգոյշ, հետևում է գործողութեան սպասողական եղանակին, յանձնարարելով իր ընթերցողներին՝ այսպէս կոչված հայոց հարցի աստիճանաբար զարգացումը: «Մշակ» խորհուրդ է տալիս համնել նպատակին ժողովրդական կրթութեան միջոցով, ի հարկէ հայ հայրենասէրներին ձեռնտու ոգով. խորհուրդ է տալիս փոխել նոյն ոգով հոգևորականների կրթական ցենզը, որպէս զի դրա միջոցով կարելի լինի ազդել ժողովրդի վրա. խորհուրդ է տալիս հայերին պաշտօններ տալ ադմինիստրացիայի մէջ, և այլն և այլն»:

Արժէ միթէ ձանձրացնել ընթերցողներին առաջ բերելով նոյն ոգով գրված «ցնորքները», որով Մոսկվայի լրագիրը երևակայում է փրկել հայրենիքը սոսկալի թշնամիներից: Մենք «հայկական ցնորքներ» չենք տեսել և չենք տեսնում կովկասում, բայց որ գոյութիւն չունեցող «հայկական ցնորքների» առիթով «Московскія Вѣдомости» «հիւանդոտ ցնորքների» մէջ է ընկել, այդ պարզ պէտք է լինի նոյն իսկ նրա համակրողների համար:

Անցեալ յօդուածում ցոյց տալու համար, որ հայերը սեպարատիստական և վտանգաւոր ձգտումներ ունեն, լրագիրը իբրև ապացոյց բերել էր այն, որ Շուշու թեմական դպրոցում մի ուսուցիչ ասաց աշակերտներին թէ՝ Յօնան մարգարէն չէր կարող տեղաւորվել կետի որկորում. իսկ այս անգամ ապացուցանելու համար, որ յիրաւի հայոց մամուլը վտանգաւոր տենդենցիաներ ունի, լրագիրը իբրև փաստ յիշում է, որ երբ մեռաւ քաղաքագլուխ Իզմայլօվ, քաղաքային տան վրա սև դրօշակ կախեցին: Դրան ասում են հայերէն՝ էչ մէն եմ—գոմէշ: Թէ սև դրօշակ կախելը ինչ կապ ունի հայոց մամուլի հետ, կամ Յօնան մարգարէի կետի փորը մտնելը ինչ պարզաբանութիւն է «հայկական գործի» համար.—այս մեզ՝ հասարակ մահկանացուներիս անմատչելի մի բան է. այդ հասկանալու համար պէտք է ունենալ Մոսկվայի պատրիօտների կամ լրտեսութեան աւելի յարմար թղթակիցների «թարմ» ուղեղը...

Ափսոս թանաք, ափսոս թուղթ: *

ՆՈՐ ԿԱՐԳԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

„Правительственный Вѣстникъ" պաշտօնական օրգանի մէջ, սեպտեմբերի 7-ից, տպագրված է բարձրագոյն հրաման, որի բովանդակութիւնը „Новое Обозрѣніе" լրագրի թղթակիցը հեռագրում է այսպէս.

«Քաղաքացիական վարչութեան բաց դպրոցներում, տօն օրերին օտարադաւան-աշակերտների համար ուղղափառ ժամերգութեան ներկայ լինելու պարտաւորիչ կանօնը՝ ամեն տեղ վերացնել. քրիստոնեայ—աշակերտների համար ընդհանուր աղօթքը, որ կարդացվում է դասերից առաջ, քաղաքացիական վարչութեան այն բաց դպրոցներում, ուր օտարադաւանները մեծ թիւ են կազմում, փոխարինել առանձին աղօթքով, համաձայն իւրաքանչիւր դաւանութեան»:

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Գաբրիէլ վարդապետ Մէնէվիշեան. „Հանքաբանութիւն վարժարանների և գիմնազիոնների համար" (3-դ հատոր նոյն հեղինակի պատկերազարդ Բնական պատմութեան) Վիեննա. 1897, Ը և 139 երես in 8 կազմած.

Առաջաբանի մէջ հեղինակը իրաւամբ չեշտում է, որ «հայերէն յարմարցուած բառերը» միշտ յաջող չեն և որ «կան գիտութեան ճիւղեր, որ չեն հայանար»: Նոյն սկզբունքը խիկապէս պիտի պահպանվէր և ամբողջ հանքաբանական տերմինօլօգիայի մէջ, և «յարմարցուած բառերի» տեղ միջազգային անուններ գործածվէին: Ուր որ այդ կատարվել է, անունները մեծ մասով աղաւաղված են: Հեղինակը ըստ երևոյթին ինքն երբէք չէ զբաղվել հանքաբանութեամբ, և իր գիտութիւնը քաղել է փոքր և մասամբ անպէտք դասագրքերից, որով և կարելի է մեկնել այն անթիւ վրիպակները և անաջող կազմված անունները, որոնց հանդիպում ենք ամեն քայլափոխում: Պատահմամբ մի որ և իցէ երես բանալով իսկոյն աչքի կ'ընկնին սխալներ: Օրինակ, երես 21՝ Նորվեգիա Կէօնիգսբէրգ չը կայ, այլ Կօնգսբէրգ (իմաստը յիրաւի նոյն է, բայց Նորվեգիա գերմաներէն անուններ ինչու պէտք է տան). պլատինա սպաներէն platinja չէ, որ անհասկանալի կը լինէր, այլ platina է, որ կը նշանակէ «փոքր արծաթ» (արծաթ սպաներէն plata է): Ուղղագրութիւնը անխտիր է. ինչու մի կողմից գրել պլատինա, իրիդիօն, իսկ միւս կողմից դարձեալ սխալ ուղղագրութեան մէջ ընկնել և գործ ածել պալլադին, ռոդին, այդ բոլորը մի երեսի վրա: Երես 23. հայը անկասկած երբէք չէ ճանաչել մօլիբդէն քիմիական տարրը և ուրեմն ժողովրդական անուն էլ չէ կարող ունեցած լինել. արճիճը մօլիբդէն չէ, այլ կապար: Յիշված տարրերի մէջ գտնվում են նեպտուն (ինչու անպատճառ նրան պոսիդօն դարձնել!) և գալլին, որոնց գոյութիւնը ոչ մի քիմիկոս և ոչ մի հանքաբան գոնէ 40 տարի է, որ չէ ընդունում: Երես 27. հեղինակը Gletscher, glacier կարողանում է միայն այն պատճառով «սառնալիճ» բառով թարգմանել, որովհետև հասկացողութիւն չունի թէ գլեաչեր ինչ բան է, ասելով թէ «սառոյց կարծր դանդաւած մը կը կազմէ—և այդ դանդաւածով ջրոյ երեսը կը պատէ»: Գերապատուելի հայրը երևի մինչև անգամ մօտիկ Ալպերի մէջ երբէք չէ եղել, եթէ ոչ գլեաչերների մասին աւելի ճիշդ հասկացողութիւն կը ստանար: Երես 36. երկու տարբեր միներալներ՝ իլմենիտ և տիտանիտը (մէկը երկաթի, միւսը կալցիումի աղ է) խառնված են միմեանց հետ: Հրաբուխ, հրաբխային բառերը բաւական տարածված են. ինչու հեղինակը նրանց տեղը «երևամուխ» է գրում, որ նա և «պլուտօնեանի» տեղն է գործածում:

Ես գիրքը ամբողջապէս չեմ կարդացել, այլ տեղ տեղ բաց եմ արել և կարդացել եմ միայն տեսնել, որ նա շատ անյարմար է հայ աշակերտի համար, «որ Եւրօպա կերթայ իր ուսումը կատարելագործելու, յանկարծ կը գտնէ ինքզինքը... կնճռոտ խնդիրներու առջև և բոլորովին կը շուարի, կը մնայ, և ճարահատեալ կը սկսի նորէն սորվել, իբր թէ երբէք քրտինք թափած չըլլար անոնց վրա...» Շատ ճիշդ էք ասում, վերապատուելի հայր. այդ խօսքը ի միջի այլոց և ձեր գրքի վրա ուսում առնողների մասին լիապէս կը մակագրեմ:

Ա. Արծրունի

ՀԱՅՈՑ ԹԱՏՐՈՆ

Եթէ հաւատանք բոլոր պտտող լուրերին, Բագուն այս թատրօնական սեզօնին պէտք է ունենայ բաւական աչքի ընկնող դերասանական խումբ: Հրաւիրված են մօտ 9 հոգի Կ. Պօլսից և պէտք է հրաւիրվեն մեր տեղական ուժերը: Այնպէս որ Թիֆլիսը այս տարի դերասանական խումբ չէ ունենալու. չունենալով խումբ, հասկանալի է, որ զուրկ կը լինի հայոց ներկայացումներից: Մեր կարծիքով, Թիֆլիսի մի քանի երիտասարդներ, որոնք մտադիր էին ֆօնդ կազմել և խումբ պահել, իզուր թողին իրանց մտադրութիւնը՝ լսելով Բագուի կօմիտեսի գործունէութեան մասին: Պօլսից եկած չորս դերասանուհիները և հինգ դերասանները մեր տեղական ուժերի հետ միասին համարձակ կարող էին երկու խումբ կազմել, որոնցից մէկը ներկայացումներ կը տար Թիֆլիսում, իսկ միւսը Բագւում, և բացի դրանից աւելի հետաքրքիր դարձնելու համար, սեզօնի կէսին կարելի էր Թիֆլիսի խումբը ուղարկել Բագու, իսկ Բագուինը Թիֆլիս: Եւ այդպէս, մեր կարծիքով, թատրօնական գործը աւելի աջող կերթար: Հիմա արդէն ուշ է. երևի տեղական դերասանները շուտով հրաւէրներ կը ստանան և երևի այստեղ կը մնան մի ջուխտ և մի կէնտ դերասաններ. նրանցով խօ չէ կարելի ներկայացումներ տալ: Թէ որքան աջողութիւն կունենայ թատրօնական գործը Բագւում, այդ գուշակել դժուար է:

Ուրեմն Կովկասի կենտրօնը, Թիֆլիսի նման քաղաքը, դէպի որը դարձրած է գաւառների ուշադրութիւնը, այս տարի հայոց դերասանական խումբ չէ ունենալու: Սա, ի հարկէ, անպատուաբեր է Թիֆլիսի ինտելիգենցիայի համար: Բայց միթէ մեր ինտելիգենցիան չէ կարող ուղղել իր սխալը. միթէ առանց դերասանական խմբի չէ կարելի ներկայացումներ տալ: Վերջին տարվայ փորձը ցոյց տուեց, որ Թիֆլիսում կան այնպիսի սիրողներ, որոնք համարձակ կերպով կարող են մրցել մեր դերասաններից շատերի հետ: Արդեօք լաւ չէր լինի, եթէ բոլոր սիրողները խմբվէին, և մի մեծ սիրողների խումբ, артистическій кружокъ կազմէին և յաջորդաբար ներկայացումներ տային: Եթէ մի քանի հոգի աւելի ձեռնհաս անձերից հաւաքվեն, այդ մասին մտածեն և ի կատար ածեն այս միտքը, մենք կարծում ենք, որ կրկնակի օգուտ կարելի է ստանալ: Օգտակար կը լինի նախ՝ սիրողների համար, որովհետև նրանք հնարաւորութիւն կունենան շուտ-շուտ համախմբվելու և թատրօնական գրականութեամբ զբաղվելու, մի զբաղմունք, որ անհամեմատ բարձր է շատ զբաղմունքներից, և երկրորդ օգտակար՝ Թիֆլիսի հայոց հասարակութեան համար, որը հնարաւորութիւն կունենայ բարեխիղճ կերպով պատրաստած ներկայացումներ տեսնել և զրկված չը մնալ հայոց ներկայացումներից:

Ա. Մ.

ՆԱՄԱԿ ԴԱԶԱԽԻ ԳԱՒԱՌԻՑ

Աղստաֆա, սեպտեմբերի 6-ին

Երէկ Երևանի և Ալէքսանդրօպօլի պօստը այստեղի պօստային գրասենեակում բաց անելիս՝ կառավարիչը նկատում է, որ Ալէքսանդրօպօլից ուղարկված պօստային փողի մեծ պայուսակի կնիքի թելերը կտրված և նորից կապած են: Կառավարիչը կասկածելով, բանում է պայուսակը՝ պօստին ուղեկցող պաշտօնեայի, ուրեադնիկի և չափարների ներկայութեամբ և տեսնում, որ մեծ պայուսակի մէջ դետեղված փոքր կաշուի պայուսակը նոյնպէս բացված ու միջից հանված է 2,224 ր. կանխիկ փող: Իսկոյն եղելութեան մասին պօստի կառավարիչը յայտնում է շրջանի կառավարչին, դատաւորին և պրօկուրօրին: Այսօր առաւօտեան Գանձակից եկաւ առանձին կարևոր գործերի քննիչը և պրօկուրօրի ու դատաւորի ներկայութեամբ քննութիւն սկսեց: Թէ որտեղ և ինչպէս է կատարվել այս գողութիւնը՝ յայտնի չէ. միայն զարմանալին այն է, որ պօստին ուղեկցող թուրք պօչտալիօնը Դիլիջանի պօստային գրասենեակից ստանալիս չէ նկատել այդ բանը և որովհետև պօստը գիշերել է Թարսաչայ կայարանում, կասկածվում է, որ այդտեղ կատարված լինի այդ գողութիւնը, թէև առ այժմ որոշ ոչինչ յայտնի չէ: Հաւանօրէն խիստ քննութիւնն ամեն բան կը պարզէ:

Մի քանի անգամ առիթ ենք ունեցել «Մշակի» միջոցով ուշադրութիւն հրաւիրել շարունակ այստեղ եկող անօգնական պանդուխտների վրա, սակայն մինչև օրս ոչ ոք ուշադրութիւն չը դարձրեց: Այս րօպէիս Աղստաֆայի կայարանի շինութիւնների պատերի տակ միմեանց վրա թափված են 40—50 մեծ ու փոքր պանդուխտներ, հիւանդ, քաղցած, ծարաւ և անօգնական: Սրանց մի մասը ուզում է Թիֆլիս գնալ, մի մասը Բագու և Գանձակ, սակայն ճանապարհածախս չունեն, իսկ այստեղի սակաւաթիւ բնակիչներն էլ անզօր են միանգամից այդքան հոգու ճանապարհածախսը հոգալ: Առանց այն էլ շարունակ օգնութիւն են հասցնում պանդուխտներին, բայց այս խմբերը ճանապարհ դնելը մի երկու մարդու գործ չէ: Բարեգործական ընկերութիւնը փող չունի, տեղական իշխանութիւնը ուշադրութիւն չէ դարձնում և չէ էլ հետաքրքրվում սրանց վիճակով, ապա ո՞վ պիտի հոգայ այս ողորմելիների չնչին պահանջները:

Ռ.

նահանգներից,—գրում է Հարրիս, հայերը խնդիր են ուղարկել սուլթանին, որով պաղատում էին՝ կամ նրանց միջոցներ տալ, որ դարձեալ կարողանան իրանց հողերը մշակել, կամ հրաման տալ ազատօրէն և բոլորովին հեռանալ իրանց թշուառ ծննդավայրերից և կամ վերստին ուղարկել իր զօրքը, որ նրանց կոտորէ և միանգամից վերջ դնէ իրանց անտանելի դրութեան...»:

Հայերի այդ անլուր թշուառութեան ժամանակ ունեցած քրիստոնէական համբերութիւնը հիացրել է մեր ճանապարհորդներին: Ժողովարանում կամ տաճարում քարոզած ժամանակ, մեր մտքում նորոգվում էր նախնական քրիստոնէութիւնը,—գրում են նրանք. այնպէս էինք համարում թէ մենք կանգնել ենք «մարտիրոսացած» հօտերի տեղում և քարոզում էինք «խոստովանողների» ժողովում, որոնց մէջ մեծամասնութիւնը կրում էր խորունկ վէրքերի նշաններ և որոնք բոլորն էլ թէ ծանր նիւթական կորուստ էին ունեցել և թէ բարեկամներ զոհ տուել»: «Եւ ինչ համբերող ժողովուրդ,—բացականչում է պրօֆէսօրը, ես նրանցից ոչ մի դառն տրտունջ չը լսեցի. նրանք միայն խաղաղութիւն էին ցանկանում և ազատութիւն այն «ցանցից», որը կաշկանդել էր նրանց»: Ուրֆայում, ինչպէս և իրանց հանդիպած բոլոր քաղաքներում նիւթական նպաստների հետ միասին, Հարրիս ամուսինները բարոյական մխիթարութիւն էլ չէին խնայել ժողովրդին, շարունակ «ժողովներ» կազմելով և քարոզելով... և տիկին Հարրիս իր ունկնդիրներին ուրիշ կերպ չէ կոչում, եթէ ոչ «մեր սիրելի եղբայրները, քոյրերը կամ ունկնդիրները» բառերով: Երկարօրէն պատմված է այն հերոսական անձնուիրութիւնը, որ ցոյց է տուել ամերիկացի միսիօնէրուհի օր. Շատտուկը Ուրֆայում թէ կոտորածի ժամանակ և թէ դրանից վերջը: Նա մի կատարեալ փրկչի դեր է կատարել այդտեղ հայ ժողովրդի այդ ամենակրիտիկական ամիսներում: Հարրիս ուրախութեամբ պատմում է թէ այն ատելութիւնը, որ մի քանի տեղ լուսաւորչական հայերը ցոյց են տալիս եղել բողոքական քարոզիչներին և հաւատացեալներին, այժմ բոլորովին դադարել է: Այն քաղաքներում, ուր որ բողոքական ժողովարանը այրվել և քանդվել է ընդհանուր կոտորածի ժամանակ, լուսաւորչականները բաց են արել իրանց եկեղեցու դռները և շաբաթը մի անգամ բողոքական քարոզիչն այնտեղ է հաւաքել իր հօտը և քարոզել: Մենք համոզված ենք, որ այս կողմից Հարրիս ամուսինների առաջն ամեն դժուարութիւններ կը հարթվէին, քանի որ նրանք իրանց բարոյական մխիթարութեան և քարոզին կցում էին դրամական նպաստներ ոչ միայն կարօտեալների առօրեայ ապրուստի, այլ նաև քանդված լուսաւորչական եկեղեցիների և դպրոցների կառուցման... Իսկ թէ նրանք ինչպէս էին օգնում առհասարակ աւերման զոհ դարձած ժողովրդին, այդ պատմում է ինքը, պրօֆէսօրը՝ Խարփութից գրած նամակում (25 յուլիս 1896): «Ամենից առաջ, մենք ընդհանրապէս խոյս էինք տալիս մասնաւոր անձերին նպաստ տալուց. կարօտութիւնն այն աստիճան զարհուրելի մեծ է, որ անհատական դէպքերը հոգալով, ընդհանուր չքաւորութեան առաջն առնել ջանալը կը նշանակէր սարքի կեղեքրով ծովը ցամաքեցնել: Մեր մտադրած նպատակը՝ հասարակական կարգի վերականգնումութիւնն է, որ շատ տեղերում անյայտ կերպով խախտված է: Եթէ մենք հաց և զգեստ միայն տանք, ի բաց առեալ իբրև ժամանակաւոր միջոց մատակարարվածը, և դրանից աւելի ոչինչ չանենք, ժողովուրդը շուտով վերստին կընկղմվի քայքայման անդունդը: Իսկ եթէ մենք նրան այնպէս քաջալերենք, որ նա վերսկսի իր սովորական զբաղմունքը և միջոց տանք նրան այս բանի համար, այն ժամանակ մենք մի տևողական բարիք արած կը լինենք: Գիւղերում մենք այս հարցը շատ սուր կերպով դրված գտանք. տները բոլորն էլ քանդվել էին և ժողովուրդը վախենում էր նորից կառուցանել... Կարմիր Խաչի գործակալները Խարփութի կործանված մի գիւղի բնակիչներին առաջարկել էին վերաշինել իրանց տները և խոստացել էին առաջին 10 կամ 20 կառուցված տան համար տալ հինգական ոսկեդրամ: Բայց բնակիչները մերժել էին այս նպաստը, ոչ թէ որովհետև հակառակ էին օժանդակութեան մասին, այլ պարզապէս նրանք յուսահատութեան ծայրն էին հասած: Ինչու համար վերականգնենք մեր տները, ասում էին նրանք, քանի որ վստահ չենք թէ նրանք էլ սխոփ չը քանդվեն. ինչու համար պաշար պատրաստելու հոգ տանենք, քանի որ դարձեալ պիտի կողոպտեն մեզ»: Այս օրինակը բաւական է հասկանալու համար թէ ժողովուրդը՝ չը նայելով իր մեծ աշխատասիրութեան, ինչ ծայրահեղ վհատութեան է մատնվել ամեն տեղ...

Պ. Հարրիս պատմում է թէ Հուլիլու աւերված գիւղը այցելած միջոցին, ընկերակցութեամբ միսիօնէր պ. Գէտսի, և միսիօնէրուհի օր.օր. Բուշ և էմմա Բարնըմի, նրանք տեսել են այնտեղ մի փոքր հայ եկեղեցի, որի վրա կային 2 լատիներէն արձանագրութիւն... Ներօնի ժամանակից: «Արձանագրութիւնները նուիրված էին հռօմէական երրորդ լեգէօնի քանի մի օֆիցէրներին: Ուրեմն յարմար էր և բնորոշ Ներօնի անունը քանդակված տեսնել այստեղ... Այդ անունը, շարունակում է Հարրիս, պէտք էր արձանագրել ամբողջ երկրի ամեն կողմը, հազարաւոր քանդված տների և կոտրված աղիւսների վրա»: «Այդ գիւղում 300 տուն է եղել կոտորածից առաջ և այժմ միայն 6-ն է մնացել կանգուն. միւս բոլորն էլ այրված, կործանված էին. ոչ մի տան վրա տանիք չէր մնացել. երբեմն միայն՝ այս կամ այն շէնքի վրա մի մի դուռ կամ պատուհան էր երևում անվնաս թողված: Կենդանի մնացած ժողովուրդն ապրում էր ահա այդ աւերակների մէջ. նա եկաւ մեզ շրջապատեց արտասուքն աչքերին. առաջին անձը, որ մենք տեսանք, մի կին էր, որի թեւն էին կտրել կոտորածի մէջ...»

Հարրիս ամուսինների գլխաւոր ջանքն է եղել դպրոցներ բանալով, թափառող և ամիսներից ի վեր փողոցային կեանք անցկացնող երեխաներին հաւաքել այնտեղ: Այս կերպով 1000 երեխայից աւելի կարողացել են նրանք դպրոցներում պատսպարել: Ուրֆայում նրանք բաց են արել որբանոց 70 տղաների համար. այս որբանոցը, որ այժմ էլ գոյութիւն ունի՝ կրում է «Հարրիսի տուն» անունը, և գտնվում է բազմաշխատ ամերիկացի օր. Շատտուկի հսկողութեան տակ:

Մալաթիայից 3 օգոստոսի 1896 թւով գրած նամակում պրօֆէսօրը սքանչացած պատմում է Մալաթիայի դիրքի գեղեցկութիւնը: «Մալաթիա, ասում է նա, Ասիական Թիւրքիայում մեր տեսած ամենագեղեցիկ քաղաքն է: Եթէ մենք դրախտ բառը գործածենք իր հին պարսկական նշանակութեամբ, իբրև այգի կամ պարտէզ, այս տեղն իրօք դրախտ է: Ամբողջ քաղաքը գեղեցիկ պարտէզների մի յաջորդութիւն է կազմում, որոնք ջրվում են շրջակայ լեռներից հոսած առուակներով: Գրեթէ բոլոր տները իրանց յատուկ պարտէզների մէջ են շինված և դրսից մօտեցողի համար այդ տեղն աւելի անտառների

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

—

Բագու, սեպտեմբերի 4-ին

Որքան ցանկալի չէ մի որ և է մտքի մի քանի անգամ կրկնվելը, նոյնքան ցանկալի չէ և չատ ցաւալի է, որ այդ մտքերը «ձայն բարբառոյ յանապատի» են մնում: Շատ է խօսվել հայերէն գրքերի գների թանգ նչանակելու մասին և առանձնապէս Րաֆֆիի հեղինակութիւնների, որոնց մասին էլ մտադրում ենք մեր խօսքը: Տիկին Աննա Րաֆֆին Լօնդօնից յայտարարեց, որ «Դավիթ-բէգի» (վերջացրանով), «Կայծերի» II հատորի և «Սամուէլի» նոր ամենաչքեղ տպագրութիւնն է սկսված, որի համար բաժանորդ գրվել է հրաւիրում, իւրաքանչիւր գրքի գինը 2 ր. 50 կոպ. նչանակելով և սպառնալով, որ եթէ չը գրվեն, լոյս տեսնելուց յետոյ՝ հատը 3 րուբլուց աւել կարժենայ, այսինքն երեքը միասին 10 ր... Մենք չենք խօսում երեքին միասին 6 րուբլով բաժանորդ գրվելու մասին, որովհետև նախ չատ քչերը կը գտնվեն, որ երեքին միասին գրվեն, կամ գոնէ գնողների ամենամեծ մասը դրանցից մէկն ու մէկը կունենայ, ուստի երկրորդ անգամ գնելու ցանկութիւնից բոլորովին հեռու կը լինի: Ուրեմն իւրաքանչիւր գրքին այժմ պիտի 2 ր. 50 կ. վճարել, իսկ եթէ այնքան յանցաւոր կը գտնվեն չատերը, որ այժմ փող չեն ունենայ գրվելու,—մի երկու ամսից յետոյ 1 ր. էլ տոկոս կը տան... և այսպիսով «Սամուէլի» երկրորդ տպագրութիւնը առաջինից թանգ կարժենայ. նոյնպէս և միւսները:

Խօսել, թէ յիչեալ գրքերի հատը 2 րուբլով իսկ վաճառելը թանգ է, աւելորդ ենք համարում, որովհետև դա չատ պարզ է բոլորի համար, բայց, դժբաղդաբար, Րաֆֆիի ժառանգներից: Անչուչտ տիկին Րաֆֆին մեր առջև կը դնի տպագրութեան մեծ ծախսը, որովհետև Եւրօպայումն է տպագրվում և չատ չքեղ կերպով: Նախ՝ բոլորովին կարիք չը կայ Եւրօպայում տպագրել, որովհետև որքան էլ այնտեղ տպագրութիւնը էժան լինի, սակայն ճանապարհածախսը այդ պակասը կը լրացնի, դեռ մի բան էլ աւելի: Երկրորդ՝ կարիք չը կայ չատ չքեղ կերպով հրատարակել գրքերը, գոնէ մեզանում, մանաւանդ ժողովրդական ընթերցանութեան գրքերը: Րաֆֆիի յիչեալ գրքերի, ինչպէս և համարեա մնացած բոլորի նպատակն է տարածվել բուն ժողովրդի մէջ, իսկ դրան հէնց առաջին քայլափոխում արգելք կը լինի չքեղ գրքի թանգ գինը: Չը մոռանանք, որ Րաֆֆիի բոլոր գրքերի նպատակն է իւրաքանչիւր գամի օդայում, խրճիթում գտնվել, և ոչ թէ Եւրօպայում չքեղ հրատարակվել և կաբինէտների զարդ լինել... Երբ մանկական գրքերն են չքեղ հրատարակվում,—դա հասկանալի է. չքեղ արտաքինը երեխայի մէջ կարդալու ցանկութիւն կառաջացնի: Բայց ժողովրդի համար նչանակված գրքերի առաջին յատկութիւնը չքեղութիւնը չը պիտի լինի, այլ էժանութիւնը, ուստի Րաֆֆիի գրքերի չքեղ հրատարակելը աւելորդ է: Եթէ տիկին Րաֆֆին ժառանգների ապագան (կրթական կողմով) ապահովացնելու խնդիր կը դնի,—մենք կասենք, որ ժառանգները այդ կողմից համարեա թէ ապահով են: Միթէ քիչ գրքեր ծախվեցին և քիչ օգնութիւն ստացան,—իսկ եթէ դա քիչ է, թող տիկինը բարեհաճի հրապարակով այդ մասին տեղեկացնել, որից յետոյ հասարակութիւնը, կարծում ենք, աւելի լաւ ճանապարհով կապահովի զաւակներին, այլ ոչ թէ գրքերի վրա անմատչելի գներ դնելով... Մեր հասարակութիւնը, ճչմարիտ է, իր գործիչներին կենդանութեան ժամանակ մոռացութեան է տալիս, սակայն մեռնելուց յետոյ նրանց վրա մտածելու գիտակցութեանը չատ աջող կերպով է հասել: Ergo. Րաֆֆի ժառանգները աններելի կերպով չահագործում են մեր անմահ հեղինակի գրական վաստակները, միանգամայն ոտնակոխ անելով նրա էական նպատակը: Մենք խրատենք ենք համարում հրապարակ հանել այս հարցը, որով գուցէ հնար լինի սխալն ուղղել և գրքերն իր նպատակին ծառայեցնել:

Ռ. Յովհանջանեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Մենք մի քանի գանգատներ լսեցինք գաղթականների կողմից այն մասին, որ իրանց երեխաները մնում են առանց ուսման և կրթութեան: Մեր կարծիքով, Գէորգեան ճեմարանը պարտաւոր էր առանձին ուչադրութիւն դարձնել Թիւրքահայ գաղթականների երեխաների վրա, ընդունելով որքան կարելի է չատ թւով աչակերտներ նրանցից: Բայց ինչ ենք տեսում. ասած է՝ սևին սապօնը, խևին խրատը ինչ կանի:

—

Մեզ հաղորդում են, որ Թիֆլիս եկած գեօլօգների թւում կան և մի քանի կանայք, գլխաւորապէս ամերիկուհիներ:

—

«Кавказъ» լրագրի երէկվայ համարում տպված է Կովկասի գլխաւոր իչխանութեան պաչտօնական հաչիւը Թիւրքիայից փախած հայ գաղթականների օգտին հաւաքված գումարների մասին: Այդ հաչւից երևում է, որ մինչև սեպտեմբեր ամսի 1-ը հաւաքվել է 47,727 րուբլի 78 կ., իսկ ծախս՝ օգոստոս ամսվայ ընթացքում չէ եղել այն պատճառով, որ գաղթականներին օգնելու մասին ոչ մի պահանջ չէ արվել գլխաւոր իչխանութեան: Չը գիտենք, ինչ է անում Թիֆլիսի կօմիտէտը, ինչ են անում նահանգական քաղաքներում կազմված կօմիտէտները, երբ հազարաւոր գաղթականներ գտնվում են ամենաթչուառ վիճակի մէջ, իսկ կօմիտէտները այդ մասին չեն յայտնում գլխաւոր իչխանութեան, և հաւաքած փողը փոխանակ կենդանի գործի վրա ծախսվելու, մնում է գանձարանի կամ կանցելեարիաների մէջ ընկած:

—

Մեր քաղաքային վարչութիւնը, եթէ հաւատանք լրագիրների խօսքերին, չատ էլ մեծ քաղաքավարութեամբ չէ վերաբերվում դէպի մեր գիտնական հիւրերը՝ գեօլօգները: Քաղաքը ոչ նախօրօք յարմար բնակարաններ է պատրաստել, և ոչ էլ մարդիկ է նչանակել հիւրերին ընդունելու և առաջնորդելու համար: Միթէ հարկ կար այս անգամ էլ ցոյց տալու, որ մեր քաղաքային ինքնավարութիւնը բուն ասիական քնքչութիւն ունի...

—

Ֆրանսիայի դրամատէրերի մի խումբ մտադիր է գինեգործութեամբ զբաղվել Բեսարաբիայի նահանգում: Միթէ մեր արդիւնաբերութեան այդ ճիւղն էլ վերջ ի վերջոյ պէտք է անցնի օտար կապիտալիստների ձեռքը:

—

ԷՋՄԻԱԾՆԻՑ մեզ գրում են. «Մեռօնի օրհնութիւնը լինելու է սեպտեմբերի 14-ին: Մինչդեռ վաղարչապատցիք մէկ ամիս է պատրաստութիւն են տեսնում իրանց հիւրերին ընդունելու, վանքը միայն այսօր, սեպտեմբերի 5-ին է նչանակել երկու եպիսկոպոսից և երկու վարդապետից բաղկացած մի մասնաժողով»:

—

ՇՈՒՇՈՒ գաւառի Փիրջամալ գիւղից մեզ գրում են. «Ահա երկու տարի է, որ մեր գիւղացիները բաղդ են ունենում, մի խումբ թատերասէրների չնորհիւ, ներկայացումներ ունենալու: Այս տարի էլ, ինչպէս անցեալ տարի, մի երեկոյթ տեղի ունեցաւ, բաղկացած երգերից և ներկայացումից: Ներկայացրին «Կլուծ-կլուծ» և «Մկրճի հարսանիք» վօդեվիլները: Որքան ուրախալի էր տեսնել, որ գիւղացիները ամեն կերպ աչխատում էին ներկայ լինել երեկոյթին, այն ինչ առաջները թատրօնից խորչում էին: Մուտքը թէև ձրի էր, բայց մի քանիսները չը խնայեցին իրանց ունեցածից մի փոքրիկ գումար ժողովել և տալ խմբին»:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

—

Կ. Պօլսից մեզ հաղորդում են. «Անցեալ չաբաթ, մի տպարանատէր, Գարեգին անունով, բանտ տարուեցաւ: Բոլոր լողներին տարօրինակ թուեցաւ այդ լուր. եթէ կար մէկն, որ բանտարկելու իրաւունք ունենար Գարեգինին,—որի տպարանն կենտրօնատեղի մ'է ամեն տեսակ կէս-հայերի, վահան վարդապետ Մինասեանների, տաճկացած Ահմէդ-Մուխտար քահանաների, և նմաններին,—այդ ալ հայերն էին. բայց Թիւրքերը տեսան չուտով սխալմունքն, արձակեցին Գարեգինն, որ այժմ յաճախ այցելութեան գնում է իրենց և չատ օգտակար է լինում իբրև լրտես: Ոչ, Թիւրքերն ապերախտ չեն. և եթէ երբեմն (?) փուճ տեղն բանտարկեն էլ, փուճ տեղն չեն արձակելու:»

ՆԱՄԱԿ ՌՈՒՄԻՆԻԱՅԻՑ

—

Քէօսթէնճէ, օգոստոսի 27-ին

Կը կարծէինք, թէ ռումանական կառավարութիւնը այլ ևս դադրած է հայերը կեղեքելու գործին մէջ. տեղւոյս գաղթական հայերը պահ մը իրենք զիրենք հանգիստ զգացին: Բայց ահա տասն օր կըլլայ որ սկսաւ բուռն յարձակմամբ՝ պանդուխտ, Թիւրքիայից փախած հայերը ձերբակալել, բանտարկել: Զրկանք, բանտարկութիւն, կաչառակերութիւն, նախատինք և հալածում ընդարձակ սահմանի մէջ: Կէս գիշերին խումբ մը ոստիկաններ, լապտեր մը հետ, պանդուխտ հայերու օթևանները կը կոխեն և 5-ով, 10-ով բանտերը կը լեցնեն: Խեղճ հայը Թիւրքիայէն դուրս ալ չոր հացը ազատ արդիւնքով ուտելու դատապարտված է: Ո՛վ որ անցագիր չունի կամ անցագրին պայմանաժամը անցած է, պէտք է անցագրին գնոյն եօթնապատիկ—ութնապատիկը վճարէ: Ռումանիոյ որ և իցէ մէկ քաղաքը մնալու համար, հիւպատոսը թուղթ մը կուտայ և 5 ֆրանկ կառնէ, որ պաչտօնապէս դրուած գինն է, իսկ խեղճ հայերէն 35—40 ֆրանկ առնելով կուտայ այս թուղթը: Այս դրամին մէկ մասը «եանէ» անունով կառնեն հայերէն: Ցարաբաղդ հայերը ճարելով ճողբչտելով հարիւրաւոր ոսկիներ տարին լեցուցին Թիւրք հիւպատոսին փէչը: Տօկաւին 40-էն աւելի հայեր բանտը կը մնան, դրամ չունենալնուն համար, և 30-ի չափ ալ աքսորված են:

Ս.

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

—Մուրադ-բէյը, երիտասարդ Թիւրքերի կուսակցութեան նախկին պարագլուխներից մէկը, զգալով որ իր վարմունքը կարող է դաւաճանութիւն համարվել իր կուսակցութեան դէմ, մի նամակ է ուղղել Պարիզի իր բարեկամներին, որի մէջ գանգատվում է թէ իր կուսակիցները լուրեր են տարածում, որ ինքն դաւաճանել է իր համոզմունքներին և մատնել է իր ընկերներին: «Ապագան ցոյց կը տայ, ասում է Մուրադ-բէյը, որ այդ բոլորը սխալ է: Ես կարողացել եմ արդէն համոզել սուլթանին թէ ինչ մեծ նչանակութիւն ունի Թիւրքիայում և Եւրօպայում Թիւրքաց ազգի լաւագոյն ներկայացուցիչների կարծիքը: Քաղաքական գործերի համար դատապարտվածներից մի քանիսը արդէն ազատվել են: Դրան կը հետևեն ուրիչ չատ ուրախալի դէպքեր»: Անչուչտ, Մուրադ-բէյ կամ չատ միամիտ մարդ է, կամ միամիտ է ձևացնում իրան, հաւատալով որ սուլթանի խոստումները որ և է նչանակութիւն կարող են ունենալ:

—«Memorial Diplomatique» լրագիրը հաղորդում է, որ անգլիական կառավարութիւնը, կամենալով հարուած հասցնել Թիւրքաց սուլթանի այն պահանջին, թէ նա ամբողջ մահմետական աշխարհի հոգևոր պետն է և ջախջախել նրա խալիֆայական յաւակնութիւնը, աջակցութիւն է ցոյց տալիս Մարօկկօի չէրիֆին, որ յայտարարել է իրան իսկական խալիֆա: Այդ չէրիֆը նչանաւոր ազդեցութիւն ունի մահմետական աշխարհի վրա:

մի ընդարձակ տարածութիւն է թւում, քան թէ մի բնակված քաղաք: Եւ ահա այս գեղեցիկ քաղաքում քրիստոնեայի արիւնը հոսել է գետերի նման. մօտ 4000 հայ է սպանված այնտեղ: Տեղացի բողոքականների գլխաւորներին մորթել են չուկայում, մարմինները մսավաճառի խանութներում կախել և հոխան ($2^1/_2$ փունտ) 20 փարայի (4 կօպէկ) ծախել... 560 տուն է կործանվել ընդամենը և մինչև հիմա ոչ մինը դեռ չէ կանգնված, այնքան մեծ է թչուառ ժողովրդի վախը: 600 հարս և աղջիկ է տարված այստեղից քուրդերի և Թիւրքերի տները... Կոտորածից յետոյ մօտ 2000 որբ է մնացած անտուն, անտէր...:»

Երբ պրօֆ. Հարրիս Մալաթիայում էր գտնվում, այնտեղ է հասել «Փոքր Ասիայի նահանգների ընդհանուր քննիչ» Շաքիր փաչա և առիթից օգուտ քաղելով Հարրիս և մի ուրիչ ամերիկացի պարոն ներկայացել են նրան բարեխօսելու համար յօգուտ հայոց, որպէս զի գոնէ անմեղ ձերբակալվածներին ազատէն բանտերից. բայց ոչ մի նպաստաւոր հետևանք չէ ունեցել այդ տեսակցութիւնը: Միւս կողմից տիկին Հարրիս և օր. Բուչ ներկայացել են Շաքիր փաչայի կնոջ: «Այս տիկինը, պատմում է տիկ. Հարրիս, մի կաթօլիկ լեհուհի է և փաչայի առաջ կինը, թէև ոչ միակը: Ինչպէս է կարողանում նա հաչտեցնել իր այդ դրութիւնը քրիստոնէական սկզբունքների հետ, այդ չը գիտեմ. մենք նրան ընդունում էինք պարզապէս իբրև Թիւրք կին. նրա վիճակը պէտք է որ չատ ծանր և անբնական լինէր»: Տիկին Հարրիս՝ Շաքիր փաչայի վրանների չուրջը տեսել է բազմաթիւ մուրացկան քիւրդ կանայք, որոնց օր. Բուչ նոյնպէս դրամական նպաստ է բաչխել, և նա պատմում է թէ այդ կանայք մի քիւրդական գիւղից են, որը Թիւրք կանոնաւոր զօրքերը կոտորել և քարուքանդ են արել, որովհետև այդ գիւղի քրդերը չեն համաձայնվել իրանց դրացի հայերի վրա յարձակվելու... և այժմ նրանց կանայք և երեխաները ես ենթարկվել են այն վիճակին՝ ինչ որ սովորաբար հազարաւոր հայերին»:

Գրքի մէջ կան ընդարձակ տեղեկագրեր զանազան գաւառներում գործող նպաստամատոյց յանձնաժողովներից, որոնց մէջ սրտաճմլիկ նկարագրութիւններ կան այրիների և որբերի վիճակի մասին. «Խարբերդի գիւղում 30—40 որբեր կան, որոնք գիւղի չուրջն են թափառում չների նման, ուտելով, խմելով և պառկելով այնտեղ, ուր կարողանում են...» Շատ տեղ միսիօնէրներից ստացած փողերով ժողովուրդն իրանից կողոպտված անկողիններն է ետ գնել, որպէս զի գոնէ ձմեռը չոր գետնի վրա պառկելուց ազատվի. բայց դեռ մնում են հազարաւոր ընտանիքներ, որոնք ամբողջ ձմեռ պառկել են և դեռ պառկում են առանց որ և է ծածկոցի և չատ անգամ հիւանդն ու առողջը մի և նոյն անկողնում են պառկել, որովհետև հնար չը կար կարօտեալների այնքան մեծ բազմութեան համար գէթ առանձին անկողին հայթայթել: Դրամական նպաստների մի որոչ մասն էլ գործ է ածվել յափչտակված հարս ու աղջիկները ետ գնելու համար քրդերից և Թիւրքերից: Գործն այնտեղ է հասել, որ երբ մի որ և է գիւղում կարողանում էին այնքան բնակարան կառուցանել, որ կոտորածից ազատված և թափառական ժողովուրդը ձմեռն իր գլուխը դնելու տեղ ունենար, այդ չատ մեծ օգնութիւն էր համարվում: Անգլիական հիւպատոս Հօլուարդ անցեալ նոյեմբերի 6-ին գրում էր հրճուանքով թէ «Քեարի գիւղը (Խարփութի վիլայէթում), չափաւոր տարածութեան վրա, բնակարանով, վերականգնված է այն չափով, որ տեղական բնակիչները կարող են ձմեռը բացօթեայ չը մնալ և յարկի տակ պատսպարվել...:»

Արաբկիրում, տեղական կայմակամը արգելել է, որ թչուառ այրի կանայք տիկին Հարրիսի մօտ չը ժողովվեն, նպաստ ստանալու համար, որպէս զի «այդ օտարական տիկինները Անգլիա սուտ պատմութիւններ գրելու նիւթ չը չինեն դրանցից. տիկին Հարրիս այնուհետև ինքն է սկսել մի առ մի այցելել այդ թչուառներին և այս խեղճերի յուսահատութիւնն ու դրանից առաջացած երախտագիտութիւնն այն աստիճանի է հասել, որ «այսպիսի այցելութիւններից մէկում, պատմում է տիկին Հարրիս, մի երիտասարդ այրի, որի ամուսինը սպանված էր կոտորածի ժամանակ, չէր խնայում թէ ինչ եղանակով չնորհակալութիւն յայտնէր: Նա ոչ միայն գրկեց ինձ և համբուրեց իմ ձեռներն ու ոտները, այլ արտասուախառն աչքերով դարձաւ ետ գալով՝ իմ ցեխոտած կօչիկների տակը համբուրելով՝ չը նայելով իմ բոլոր ընդդիմութեանս:»

Գրքի վերջում մի յիչատակագիր կայ, որը կարդացել է պրօֆէսոր Հարրիս իր վերադարձին՝ Լօնդօնում, «Բարեկամների միութեան» ժողովում, որի մէջ հետևեալ խորհրդածութիւնն է անում. «Հայկական խնդիրը ամերիկական խնդիր է. Փոքր Ասիայի քաղաքակրթութիւնը ամերիկական է. երկիրը ծածկված է ամերիկական գործակալութիւնների ցանցով. այնտեղ հաստատված են ընտիր պատրաստական և միջնակարգ դպրոցներ, բժչկական ուսումնարաններ և քարոզիչ պատրաստելու վարժարաններ: Մի և նոյն բանն է չարունակվում, ինչ որ Բուլղարիայումն էր մի ժամանակ: Ամերիկացիք երկրի ապագայ կառավարիչներ են պատրաստում: Հայերը բարեկեցիկ էին, ձեռնարկու ոգու տէր, ճարպիկ և գործունեայ վաճառական. այս հանգամանքը Թիւրքերի նախանձը գրգռեց և հարստահարութեան և հալածման առիթ դարձաւ: Անգլիացիք երկրի ամեն կողմը միասին են գործում ամերիկացի միսիօնէրների հետ:...» Իսկ այժմ ինչ է Փոքր Ասիայի հայաբնակ նահանգների վիճակը: «Երևակայեցէք, ասում է պրօֆէսոր Հարրիս, թէ մեր (անգլիական) քաղաքներից մէկում խանութների կէսը կողոպտված լինի, բնակիչների հինգերորդ մասը սպանված կամ վիրաւորված և կանանց $^1/_5$ այրիացած. անչուչտ չատ դժուար կը լինէր այդ քաղաքը իր նախկին վիճակին վերածել. այդպէս է ահա Փոքր Ասիայի ներկայ կացութիւնը:» Նա պատմում է ի միջի այլոց, որ մինչև անգամ չատ տեղ Թիւրքերը պահապաններ են դրել հայերի պարտէզների և այգիների վրա, որ նրանց տէրերը չը համարձակվեն իրանց սեփական պտուղները անգամ հաւաքել...

Պրօֆ. Հարրիս օգոստոսի 4-ին մեկնել է դէպի Լօնդօն, թողնելով իր կնոջը՝ տիկին Հէլէնը, չարունակել իրանց սկսած գործը: Յարգելի տիկինը իր ամուսնու մեկնելուց յետոյ դեռ երեք ամիս ևս մնացել է Հայաստանում, և քրիստոնէական անձնուիրութեամբ և իր կարողութեան չափ չարունակել է նպաստի գործը: Նրա վերջին նամակը՝ ինչպէս յիչեցինք, թւագրած է Սամսօնից, նոյեմբեր 22-ից 1896 թւի:

Ամբողջ այս աչխատութիւնը գրված է ամենամեծ կարեկցութեամբ և լի է խորին համակրական զգացմունքներով դէպի թչուառ հայ ժողովուրդը...

Սարուխան

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Հռչակաւոր օդերեւութաբան պրօֆէսօր Ֆալլ գուշակում է, որ 1899 թ. նոյեմբերի 13-ին մի գիսաւոր աստղ իր ընթացքի մէջ կըհանդիպի երկրագնդի հետ և դրա հետեւանքը աղետալի կը լինի երկրագնդի համար: Պրօֆէսօրը սակայն չէ կարգադրում ասել թէ արդեօք այդ ընդհարումից մեր երկրագունդը փոշի կը դառնայ, թէ նրա բնակիչները ուղղակի չնչասպառ լինելով կը ջնջվեն: Այդ գուշակութեանը փոքր ի շատէ կարելի է հաւատ ընծայել (?), ասում են մի քանի լրագիրներ, այն պատճառով, որ նոյն պրօֆէսօր Ֆալլ ճիշդ գուշակել էր Կ. Պօլսում 1894 թ. յուլիսի 10-ին պատահած երկրաշարժը, որ քիչ մնաց ամբողջ Կ. Պօլիսը քանդէր:

„ՄՇԱԿԻ" ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՌՈՒՍԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 8 սեպտեմբերի: Թագաւոր Կայսրը և Թագուհի Կայսրուհին Օլգա Նիկոլաեւնա և Տատիանա Նիկոլաեւնա Մեծ Իշխանուհիների, նոյնպէս և Վլադիմիր Ալէքսանդրօվիչ, Միխայիլ Նիկոլաեւիչ և Նիկոլայ Նիկոլայեւիչ Մեծ Իշխանների հետ սեպտեմբերի 7-ին ժամանեցին Սպալա:

ԲՈՒԴԱՊԵՇՏ, 8 սեպտեմբերի: Լրագիրները ոգեւորված յօդուածներով ողջունում են գերմանական կայսրի ժամանումը, որպէս կայսրի հաւատարիմ բարեկամի և դաշնակցի:

ԿՐԱՍՆՕՅԵԱՐՍԿ, 9 սեպտեմբերի: Ենիսեան ոստիկանը հեռագրում է. սեպտեմբերի 2-ին, երեկոյեան 11 ժամին, վարչական—աքսորական Գէմպէլ, զրուցելով Կօշնեւի հետ Անցիփէրօվ գիւղում, տեսաւ հիւսիս-արեւմուտքում օդապարիկ մեծ խնձորի մեծութեամբ. օդապարիկը տեսանելի էր 4 րոպէ, ապա թաքնւեց ամպերի ետև. երեւալով ամպերից, երկու րոպէ շարունակ օդապարիկը ծածկւեց հօրիզօնի ետեւ: Նա ամբողջ ժամանակ նման էր ելեկտրական լոյսով սաստիկ փայլող փոքր գունդի. Գէմպէլ 1895 թւին տեսաւ Լիւբլինսկ նահանգում Նօվօալէքսանդրեան ինստիտուտի պրօֆէսօր Կօլօմյցէվի օդապարիկը: Գէմպէլ հաստատում է, որ սեպտեմբերի 2-ին երեւցած գունդը անկասկած Անդրէյի օդապարիկն է:

ՀԱՄՄԵՐՖԷՍՏ, 9 սեպտեմբերի: Անդրէյից հեռագիրը պոստային աղաւնով, որին սպանել էր «Ալկէն» ձկնորսական նաւը, յայտնում է հետեւալը. «Յուլիսի 13-ին, 12 ժամ 30 րոպէին կէսօրից յետոյ, 82°/2 լայն., 15°/5′ արեւելեան երկ. բարեյաջող կերպով ընթանում ենք. օդապարիկի թռիչքը խոտորվում է 10°-ով ուղիղ ընթացքից դէպի արեւելք: Բոլորը առողջ են:» Դա Անդրէյի երրորդ աղաւնին է:

ՊԱՐԻԶ, 9 սեպտեմբերի: Երէկ բացված է առեւտրական նաւագնացութեան գիծը Բրախլօվի, Գալացի և Բօտէրդամի մէջ:

ՊԱՆԴՕՐԱ, 9 սեպտեմբերի: Գեներալ Ջէֆրիս չաբաթ օր Նորից յարձակում գործեց թշնամու վրա և յետ մղեց նրան: Երբ զօրքերը, քանդելով ամրութիւնները, յետ քաշվեցին, թշնամին կրկին հանդէս եկաւ մեծ ուժերով: Անգլիացիների կողմից սպանվեցին 2 և վիրաւորվեցին 6 հոգի:

Կ. ՊՕԼԻՍ, 9 սեպտեմբերի: Պաշտօնապէս յայտարարվեց, թէ ստորագրված են խաղաղութեան սկզբնական պայմանները և թէ դադարած է պատերազմական դրութիւնը Թիւրքիայի և Յունաստանի մէջ: Դրա մասին մեծ վեզիրը յայտնեց զինուորական մինիստրութեան բոլոր դէպարտամէնտներին և զօրքերի բոլոր հրամանատարներին: Թագաւորների մեծ մասը շնորհաւորութիւններ ուղարկեց սուլթանին: Թիւրքաց լրագիրները խաղաղութեան դաշն կապելը համարում են մի աջողութիւն, որ ձեռք է բերել սուլթանը:

Եկեղեցիներում կարդացվեց հայոց պատրիարքի շրջաբերական թուղթը, որով առաջարկվում է հայերին հաւատարիմ մնալ սուլթանին:

—

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ԲՕՐՍԱ.

Սեպտեմբերի 9-ին

Լօնդօնի վրա 10 ֆունտ արժէ .	93 ր.	60 կ.
Բերլինի վրա 100 մարկ — .	45 »	75 »
Պարիզի վրա 100 ֆրանկ — .	37 »	$17\frac{5}{8}$ »
Բօրսային դիսկօնտ — .	5 »	$6\frac{1}{2}$ % »
4% պետական ռէնտ	$98\frac{5}{8}$ »	— »
Ներքին 5% առաջին փոխառութ.	287 »	50 »
— — երկրորդ — .	247 »	— »
5% գրաւ. թղթ. ազն. կալ. բանկի.	205 »	— »
4% ներքին փոխառութեան . .	$98\frac{3}{8}$ »	— »
$4\frac{1}{2}$% գրաւ. թղթ. ազն. կալ. բանկի	$100\frac{3}{8}$ »	— »
$4\frac{1}{2}$% վկայակ. գիւղ. հող. բանկի	$101\frac{1}{4}$ »	— »
Փոխ. կրեդիտ. ընկեր. մետալ. .	— »	— »
Պետերբուրգի քաղաքային կրեդիտ. ընկերութեան օբլիգացիաներ .	101 »	— »
Մօսկվայի քաղաք. օբլիգացիաներ.	$101\frac{7}{8}$ »	— »
Օդէսայի — — .	100 »	— »
Թիֆլիսի — — .	99 »	— »
Թիֆլիսի կալ. բանկի 6% — .	10 »	— »
5% — — — .	90 »	25 »
Քութայիսի 6% — — .	102 »	— »
5% — — — .	99 »	25 »

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ

Հրատարակիչ՝ ԱՆԴՐԷԱՍ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՌՋԻՆ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ

Բ. ՆԱԽԱՍԱՐԴԵԱՆԻ

(Կուկիա, Վօրօնցօվի արձանի հանդէպ)

Հիւանդներին ընդունում են ամէն օր, բացի կիրակի օրերից:

ԱՌԱԽՕՏՆԵՐԸ՝

Կ. Մ. ՁԻԿՈՎԱՆԻ—9—10 ժ. աչքի, ներքին և նեարդային հ.

Զ. Ի. ԲԱԲԱՆԱՍԵԱՆՑ—10—11 ժ. կանանց և երեխայոց հ.

Ա. Գ. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆՑ 1—$1\frac{1}{2}$ ժ. ներքին, և երեխայոց հ.

Ա. Գ. ԳՈՒՐԿՕ—$12\frac{1}{2}$—$1\frac{1}{2}$ ժ. ներքին, ականջի, կոկորդի և մզվածական հ.

ԵՐԵԿՈՆԵՐԸ

Ա. Մ. ՓՈՒԼԻՆԵԱՆ—6—7 ժ. ներքին, երեխայոց և նեարդային հ.

Տ. Ի. ՌՈՒԴԵՆԿՕ հիւանդանոցումը քիմիական և խաչորացոյցական հետազօտութիւններ է անում մէզի, խխի, արեան, կաթի և այլն:

Վճար 50 կ. չքաւորները ձրի: Համախորհրդի (կօնսիլիումի) և օպերացիայի համար առանձին:

Ի տեղի հիւանդանոցի վերատեսչի՝

Բժ. Ա. Գ. ԳՈՒՐԿՕ

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՒ

Արշակ Յարութիւնեանի

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Գինը 40 կօպէկ. վաճառվում է կենտրօնական և Զ. Գրիգորեանցի գրախանութներում:

(№ 105) 1—6

Հարկաւոր է

ՄԻ ՕՐԻՈՐԴ

երեխաներին ՀԱՅԵՐԷՆ սովորեցնելու և նրանց պատրաստելու համար: Հարցնել Նարբեժնայա փողոց, № 41, տուն Ծօվյանօվի:

(№ 105) 2—2

ՄԱՆԿԱԲԱՐՁՈՒՀԻ

ՍՕՖԻԱ ԽԻԶԱՆԵԱՆ

Տեղափոխվեց Սերգիէվսկայա փողոց, № 1, Սօլօլակ): (№ 104) 3—3

ՎԵՐԱԴԱՌՆԱԼՈՎ ԲԺԻՇԿՆԵՐԻ ԺՈՂՈՎԻՑ

Հ. ՕՐԲԷԼԻ

վերանորոգել է հիւանդների ընդունելութիւնը իր

ԱՏԱՄՆԱԲՈՒԺԱՐԱՆՈՒՄ

Սօլօլակի փողոց, № 14—16, սեփական տուն

4—4 (№ 101)

ԲԺԻՇԿ Տ. Պ. ԼԱԶԱՐԵԱՆ

նախկին ասիստենտ Մօսկվայի քաղաքային մանկական հիւանդանոցի յանուն Ս. Վլադիմիրի,

Բժշկում է ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ հիւանդութիւններ առաւօտեան 10—12 ժամը, և երեկոյեան 5—6 ժամը. Սօլօլակ, Սադօվայա փողոց, տուն Քալանթարօվի, № 50. (№ 102) 3—10

ԲԺԻՇԿ ՎԱՀԱՆ ԱՐԾՐՈՒՆԻՆ,

վերադարձած լինելով Մօսկվայի միջազգային բժշկական ժողովից, վերսկսել է ՀԻՒԱՆԴՆԵՐԻ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆԸ առօրեայ ժամերին. Գօլօվինսկիյ պրօսպեկտ, № 28, տ. Ադամօվի:

(№ 102) 3—10

ԸՆՏԱՆԻՔԱՒՈՐ ՄԻ ՀԱՅ ՈՒՍՈՒՑԻՉ

ցանկանում է

ԳԻՇԵՐՕԹԻԿ ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐ

ունենալ չափաւոր վարձատրութեամբ: Ցանկացողներն պայմանների մասին թող բարեհաճեն դիմել Ներսէս խաղանեանցի պատրաստի հագուստեղէնի խանութը, Միքայէլեան կամուրջի վրա: (№ 104) 1—3

ՄՈՒՐՏԱԳ

Այս օրերս կը սկսի ԱՆԳԼԻԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ դասեր տալ, ԷԺԱՆ գնով. իր բնակարանում, Մադաթօվսկայա փողոց, տուն Մարտիրոսեանի: կարելի է տեսնել 3 ժամին:

(№ 103) 2—3

УЧИЛИЩЕ И ПАНСІОНЪ

Кол. Ас. Ив. З. ТЕРЪ-СТЕПАНОВА

готовитъ въ гимназіи и др. уч. на бухгалтера. Съ платою въ мѣсяцъ за ученіе отъ 6 р., пансіонъ отъ 15 р. Курсъ бухгалтеріи отъ 25 р. Близъ памятника Воронцова. Елизаветинская, № 30.

(№ 95) 7—8

Մ. ՁՄՇԿԵԱՆԻ

„ԾՈՑԻ" „ՊԱՏԻ" և ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ 1898 Թ. ՕՐԱՑՈՅՑՆԵՐԸ

շուտով լոյս կը տեսնեն: Ցանկացողները՝ այժմեանից յայտնելու են, որպէս զի պատուէրները ժամանակին կատարվեն: Իսկ ապագրվելի յայտարարութիւնները թող շտապեն շուտ հասցնելու:

2—13 (Ե. Հ.) (№ 105) Հասցէն՝ ԹԻՖԼԻՍ, Մակար Ձմշկեան

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻՑ ՍՏԱՑՎԵՑ ԵՒ ՎԱՃԱՌՎՈՒՄ Է

Մ. ԵԿՄԱԼԵԱՆԻ ՆԵՐԴԱՇՆԱԿԱԾ

„ԵՐԳԵՑՈՂՈՒԹԻՒՆՔ ՍՐԲՈՅ ՊԱՏԱՐԱԳԻ"

եռաձայն և քառաձայն:

Գինը—1) Պարտիտուրի՝ 10 րուբլի, (ճանապարհածախս 8 ֆունտի). 2) Չորս ձայներինը (սօպրանօ, ալ'տ, տէնօր, բաս), չորս տետրակում՝ 10 րուբլի. (ճանապարհածախս 7 ֆունտի):

Դիմել՝ Մ. Եկմալեանին, ԹԻՖԼԻՍ, Ներսիսեան դպրոց: (№ 104) 3—5

BATEAUX A VAPEUR FRANÇAIS N. PAQUET ET C-ie

ՖՐԱՆՍԻԱԿԱՆ ՆԱՒԱԳՆԱՑՈՒԹԵԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Ն. ՊԱԿԷ ԵՒ ԸՆԿ.

կանոնաւոր և ուղղակի նաւագնացութիւն ՄԱՐՍԷՅԼԻՑ ԲԱԹՈՒՄ, չորեքշաբթի օրերը, երկու շաբաթը մի անգամ, սկսած յունվարի 25/6-ի չորեքշաբթիից,

Եւ հակառակը՝ Բաթումից Մարսէլ, մտնելով Տրապիզօն, Սամսօն և Պօլիս: Մեկնում է Բաթումից՝ չորեքշաբթի, 17/29 սեպտեմբերի ՄԻՆԳՐԷԼԻԱ շոգենաւը, նաւապետ ՇԷԼ'Տ: Եւ այդպէս շարունակաբար, երկու շաբաթը մի անգամ, չորեքշաբթի օրերը, ժամի 4-ին ճաշից յետոյ:

Հինգշաբթի, սեպտեմբերի 18/30-ին, Բաթումից կը մեկնի ԼԱԳՕԼ' շոգենաւը, նաւապետ ՐՕԶԷ, մտնելով Կ. Պօլիս, Մարսէլ' և Անտվէրպէն, և ի միջի այլոց կընդունի ապրանքներ հիւսիսային եւրօպական նաւահանգիստների համար:

Բաթումից Պարիզ ուղղակի հաղորդակցութեան տոմսակներ տրվում են սովորականից պակաս գներով:

Ապրանքների և ճանապարհորդների մասին հարկաւոր տեղեկութիւնների ստանալու համար թող բարեհաճեն դիմել ընկերութեան գործակատարներին՝

ԲԱԹՈՒՄՈՒՄ—պ. Վիկտոր դ'Արնօին, Նաբէրէժնայա: ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ—պ. Օ. Գ. Բարեկենդաննեանին, Սիօնի փող. նախկին Արծրունու քարվանսարա: ԲԱԳՈՒ—պ. Ս. Դիլզարեանին, Կօլիւբեանինսկայա հրապարակ: ՆՕՎՕՐՕՍՍԻՅՍԿ—պ. Մելխիօր Հերշինրօդերին: (№ 76) 4—20

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԿՈՒՐՍԵՐ

(Թիֆլիս, Նագօրնայա փողոց, № 9)

Ցանկացողք, ունենալ իրանց առեւտրական գործերի համար ուսման ընթացքը աւարտած աշակերտներ և աշակերտուհիներ, թող բարեհաճեն դիմել կուրսերի հիմնադրին, Ս. Մանուէլեանցին: Աւարտողները ստացել են մասնագիտական առեւտրական կրթութիւն, կովկասի ուսումնարանական շրջանի հոգաբարձուի հաստատած ծրագրի համեմատ, և ունեն օրինաւոր ատտեստատներ:

Ընդունելութիւնները սկսվելու են սեպտեմբերի 2-ից:

Կուրսերի ծրագիրը և կանոնները կարելի է ստանալ ձրիապէս եղբ. Ծովիանովների բանկային գրասենեակում և կուրսեր հիմնողի բնակարանում: Օտարաքաղաքացիք դիմում են՝ Тифлисъ, учредителю коммерческихъ курсовъ С. П. Мануэльянцу.

(№ 76) (Հ.) 5—7

ՖԻՆԱՆՍՆԵՐԻ ՄԻՆԻՍՏՐԻ ԹՈՅԼՏՈՒՈՒԹԵԱՄԲ

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԿՈՒՐՍԵՐ

Ծրագիր. 1) առեւտրական թուաբանութիւն. 2) կրկնակի հաշւապահութիւն ՆԱՒԹԱՅԻՆ—ԳՈՐԾԱՐԱՆԱԿԱՆ, առեւտրական, բանկային և այլն. 3) Առեւտրական թղթակցութիւն. 4) վայելչագրութիւն:

ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆԸ ՕԳՈՍՏՈՍԻ 1-ԻՑ, ՊԱՐԱՊՄՈՒՆՔՆԵՐԸ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 20-ԻՑ

Բագու, Տատարսկայա փողոց, տուն № 30.

Կուրսերի հիմնադիր՝ Ա. ՏԷՐ-ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ

Վաճառվում է հիմնադրի նոր գիրքը,

„КРАТКІЕ ОЧЕРКИ ПО НЕФТОПРОМ.-ЗАВОДСКОМУ СЧЕТОВОДСТВУ"

(№ 83—Հ. շ.) ԳԻՆԸ 1 ՐՈՒԲԼԻ 13—20

ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՊԱՐՏԷԶ ԵՒ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆ

Ս. Պետրոսեանի

(Բագու, տուն Իսըբաշեանի)

Մանկական պարտիզի նպատակն է Ֆրեբելեան սիստեմայով կրթել երեխաներին: Պարտէզը ընդունվում են մանուկներ 4—7 տարեկան: Պարտիզի դասընթացքը աւարտելուց յետոյ մըտնում են ուսումնարան:

ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆԸ սկսւում է սեպտեմբերի 5 ից, ուսումը 15-ից:

(№ 102) 4—5

ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆ

Հեղինակ Զեռնարկի առեւտրական և գործարանական հաշուապահութեան

ՈՒՍՈՒՑԱՆՈՒՄ Է ԵՒ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ Է

Երկու սեռի անձանց, 4 ամսեայ ընթացքում հաշուապահութիւն գործնականապէս, երաշխաւորելով, և եղած դէպքերում յանձն է առնում պաշտօնի առաջարկել:

ՊԱՐԱՊՄՈՒՆՔԻ ԱՌԱՐԿԱՆԵՐՆ ԵՆ

Ա) Կրկնակի իտալական հաշուապահութիւն ըստ ամենայն առեւտրական ճիւղերի, հանդերձ նաւթային արդիւնաբերական և կերոսինի գործարանական հաշուետեսութեան:

Բ) Առեւտրական թուաբանութիւն.

Գ) Առեւտրական նամակագրութիւն.

Դ) Գեղագրութիւն և ամենավաստ ձեռքերի ուղղութիւն:

Պարապմունքները սկսվելու են սեպտեմբերի 15-ից ճաշից յետոյ և պարբերաբար շարունակվելու են իւրաքանչիւր ՉՈՐՍ ամսից յետոյ. իսկ կիրակի օրերը լինելու են առանձին գործնական պարապմունքներ:

Ցանկացողները թող դիմեն գրաւոր կամ անձամբ 3 ժամից մինչև 5 ժամ երեկոյեան, ՍՕԼՕԼԱԿ, Սադօվայա փողոց, տուն Մարքարօվի, № 27:

Վերոյիշեալ հաշուապահութեան ձեռնարկը ծախվում է ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ, Խիդշեկելի գրավաճառանոցում և հեղինակի մօտ, և Ռուսաստանի բոլոր յայտնի գրավաճառանոցներում: ԳԻՆՆ Է 3 ր. 50 կոպէկ:

Օտարաքաղաքացիները գիրքը գնելու համար կարող են դիմել հեղինակին, առանց պօստայի ծախս վճարելու: (Ե. Հ.) (№ 76) 18—21